

Pécs: kapu vagy vakablak a Balkánra?

*Hajdú Zoltán*¹

Bevezetés

A magyar-balkáni, azon belül a magyar-délszláv kapcsolatok rendkívül összetetten alakultak történetileg, s szinte minden generáció saját balkáni, azon belül pedig önálló délszláv képpel, illetve tapasztalatokkal rendelkezett Magyarországon a XIX. század utolsó harmadától. Ezek a megítélések megjelentek a tudományban, a szépirodalomban, a művészetekben, s időszakonként differenciálta, különböző módon hatottak a gazdaságra, s a település-szerepek megfogalmazására, illetve azok tényleges alakulására is.

Az Osztrák-Magyar Monarchia, s benne a történelmi Magyarország erősen Balkán-érdekelt volt külpolitikailag, s részben fokozatosan azzá vált gazdaságilag is. A Duna tradicionálisan kapcsolatokat teremtett az Észak-Balkán széles térségei felé, majd a vasútépítések hozták meg a kapcsolatok kiszélesedésének a lehetőségeit Magyarországnak számára. Részben a gazdasági modernizáció, a vasútépítések újra-pozicionálási hatása különösen az ország déli területein, főleg a nagyobb városai (Temesvár, Szeged, Újvidék, Pécs stb.) egyfajta Balkán-lehetőség pszichózisban éltek az 1880-as évek végétől kezdve.

A korabeli tudományos élet szereplői nagyrészt támogatták az ország és a városok balkáni aspirációit, komoly tudományos munkák születtek a Balkán sajátosságainak feltárását szolgálva, ugyanakkor már a dualizmus optimista időszakában (1906) megfogalmazta – a nagykanizsai születésű, a Balkánt minden tekintetben jól ismerő - Márffy-Mantuano Rezső (1869-1940), hogy túlságosan sok illúzió kapcsolódik az országban a Balkánhoz, pedig ebben a térségben más a „ködkép és a valóság”.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal kapcsolatos tapasztalatok 1918-1920 után már „nemzetállami szinten” is megjelentek, illetve sajátos tartalmat kaptak. Az 1929-ben már Jugoszláviává átalakított ország súlyos belső feszültségekkel rendelkezett, ezeket részben a nemzeti kisebbségek rovására igyekezett megoldani. A határon túlra került magyarság sok negatív tapasztalatot halmozott fel és közvetített az Anyaország felé. Ezek a negatív tapasztalatok egyaránt megjelentek Szlavónia és Horvátország, mint volt társország területén, valamint a Szerbiához csatolt alföldi területeken.

1945-1948 között – a sajátos hatalmi-politikai konstellációk miatt – úgy tűnt, hogy Magyarország és az új Jugoszlávia között sor kerülhet egyfajta megbékélésre, kiegyezésre, sőt konkrét tájékozási folyamatok bontakoztak ki valamilyen államjogi kapcsolat (konföderáció, esetleg föderáció) kialakítása tárgykörében is. A pécsi szellemi és politikai elit ebben a rövid időszakban komolyan végiggondolta az új helyzetben a város lehetőségeit, nagyon aktív módon bekapcsolódott a Jugoszláviával kapcsolatos folyamatokba.

Az államszocializmus időszakában (1949-1989) Magyarország és Jugoszlávia kapcsolatrendszere többször és alapvetően módosult. A két ország kapcsolatai 1948 nyarától 1953 nyaráig rendkívül feszültekké váltak, a közös államhatárt lényegében lezárták mind a személy, mind pedig a teherforgalom előtt. 1953 után is csak nagyon lassan oldódtak a feszültségek a két ország kapcsolatában. A magyar politikai vezetés nem változott meg alapvetően Sztálin halála után, lényegében ugyanannak a garnitúrának kellett volna alapvető fordulatokat végrehajtania, de erre csak mérsékelt hajlandóság mutatkozott. 1953 nyara és 1955 ősze között a katonai, politikai feszültség csökkent a két

---

¹ Tudományos tanácsadó, MTA RKK

ország között, de némileg megmaradtak a korábbi időszak beidegződései, s nem csak a magyar politikai vezetésben.

1956 után ismét elmérgesedtek a magyar-jugoszláv kapcsolatok. A két ország viszonya csak az 1960-as évek elejétől kezdett oldódni, de akkor is megmaradtak a kölcsönös fenntartások, sőt gyanakvások. Az államközi kapcsolatokban az 1970-es, 1980-as évek jelentős javulást hoztak, s e lehetőséget teremtett a lakosságközi és a településközi kapcsolatok elmélyítésére is.

A változó irányú és folyamatosan átalakuló áru-összetételű lakossági cserekereskedelem nagymértékben megélenkítette a kapcsolatokat és a határon átmenő forgalmat.

A rendszerváltás eltérő módon és ütemben játszódott le Magyarországon, illetve a délszláv térségben. Az 1990-1991-ben elmélyülő jugoszláv belpolitikai válság, majd a Szlovéniában és Horvátországban kibontakozó események megdöbbenést váltottak ki Magyarországon, ami csak elmélyült a boszniai polgárháború során.

Magyarország európai uniós csatlakozása ismét új módon érintette a kétoldalú kapcsolatépítés lehetőségeit Pécs számára is. Egyes területeken korlátozásokkal járt, míg más vonatkozásokban a kapcsolatépítés teljesen új minőségű lehetőségeit hordozza. Az európai uniós pályázatok, valamint a különböző kiterjedésű „pályázati terek” Magyarországot és Pécsét is részben a „Balkán felé orientálták”.

Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy a történeti folyamatok sodrásában, ilyen jellegű változások időszakában egy városnak, nevezetesen Pécsnek, amely története során nem volt sohasem igazán nagyváros, milyen lehetőségei voltak a balkáni, illetve a délszláv kapcsolatainak a formálására, akkor a válaszuk csak az lehet, hogy: korlátozott, s egyben bonyolult és ellentmondásos. Alapvetően a város a mindenkori nemzet- és állampolitikák mentén formálhatta csak saját kapcsolatrendszerét. Különösen egyértelmű volt ez a diktatúrák időszakában.

A nagyobb politikai közösségek (államok) közötti viszonyok voltak dominánsak a kapcsolattartás lehetőségeit, illetve korlátait illetően. Mindezek következtében az előadás címében megfogalmazott kérdés két eleme „szerepcserés” jelleggel alakult.

1. Pécs hosszú távú déli történeti érintettsége

Pécs, ha ténylegesen nem is lehetett a földrajzi Balkán kapuja (mivel a kapu általában a telekhatáron áll, s világosan elválasztja a „kintet és a bentet”, nagytérségi pozíciójánál, változó geopolitikai helyzeténél fogva történetében mindig rendelkezett egyfajta déli irányultsággal. Ha csak néhány markáns időszakra, illetve sajátos térbeli-funkcionális kapcsolatra akarunk utalni, akkor a következőket kell megemlítenünk:

- Pécs nem csak részévé vált a Római Birodalomnak, de érdemi területi szerepet kapott a közigazgatásban is, melyhez a korszakban szükségszerűen kapcsolódott az útépítés hálózatformáló hatása,
- a Kelet-római Birodalom hatása évszázadokon keresztül érvényesült a város szélesebb térségében, így a korabeli Pécs lakossága szükségszerűen kapcsolatba került Bizánccal,
- a magyar honfoglalás után a magyarság a Száváig tolta ki uralmi, majd szállásterületét, így folyamatosan érintkezésbe került a belső déli területekkel is,
- a kialakuló Baranya megye, és a Pécsi püspökség jelentős Dráván-túli területeket foglalt keretbe, bár a két területi formáció Győrffy György történeti földrajzi kutatásai szerint nem esett egybe,
- a középkori egyetem létrehozásának háttérében is megjelent a balkáni érdekeltség, bár rövid működése miatt korántsem fejthetett ki meghatározó befolyást a térség szellemi folyamataira,

- a török terjeszkedése révén először az ország déli része, majd az egész ország déli „érdekeltségűvé vált”,
- Pécs több mint egy évszázadra beilleszkedett a török hódoltsági terület struktúrába, a törökök nem ideiglenesen, hanem, ahogyan a török-kori épületállomány mutatja, a véglegesség igényével rendelkezett be a városban,
- a török alóli felszabadulás után a város a „stabil keresztény észak”, és az instabil „török dél” nagytérsegi határán kezdte újraépíteni önmagát, s formálni kapcsolatrendszerét,
- a délszláv lakosság jelenléte a városban a déli kapcsolatok tágra nyitásának a lehetőségeit is hordozta,
- II. József kerületi közigazgatási reformja során Pécs közigazgatási szerepe kiterjedt Szlavónia keleti területeire.

2. A modernizációs korszak optimizmusa

A XIX. század közepétől meginduló nagy átalakulási folyamat alapvetően megváltoztatta Pécs gazdaságát, társadalmát és részben területi kapcsolatrendszerét is. A modern, nagyüzemi jellegű a széntermelés felfutása a város szűkebb térségében erőteljesen hatott Pécsre is. A termeléshez kapcsolódó, magasabb követelményeket támasztó struktúrák jelentős részben Pécsen jöttek létre.

A nagymértékű széntermelés új minőségű kapcsolatrendszert hozott létre a Duna irányában, s a Dunán keresztül. A DGT 1857. évi dunai (mohácsi) vasútépítése a dunai és az észak-balkáni kapcsolatok „optimista korszakának nyitányaként” is felfogható,

Pécs helyi gazdasági szereplői, részben a kereskedelmi kamarán keresztül (1881 nyarán jött létre), erőteljesen szorgalmazták a közlekedési, a gazdasági, a kereskedelmi kapcsolatok és a piacszerzést a déli térségek irányába. A tudatos gazdasági törekvések eredményeként is a város gazdasága mind a nyersanyagbeszerzést, mind pedig a piaci értékesítési kapcsolatokat tekintve az 1880-as évektől kezdve tudatosabban és fokozottabban fordult dél felé.

A történelmi Magyarország, illetve a Monarchia keretei között a városnak Kelet-Horvátország és Bosznia felé volt egyfajta kisugárzása, hatása, ugyanakkor főleg Eszékkel szemben van egyfajta kiélezett versenye is.

Egészeben véve a pécsi gazdasági és politikai elit 1914-ig kialakított magában, illetve a város számára a „balkáni kapu” lehetőségét (amely nem győzzük hangsúlyozni csak a Duna vonalára, Horvátország keleti felére és Boszniára „nézett”), illetve részben a „Balkán központja” vágyalmát. A világháború előtti Pécs sem népességszámánál (1910-ben a város lélekszáma némileg 50 ezer fő alatt maradt), sem pedig funkcionális és gazdasági súlyánál fogva nem volt képes a nagytérsegi folyamatokat meghatározó módon befolyásolni. A város vasúti kapcsolatrendszere kiépült ugyan dél felé, de Pécs nem vált a szélesebb értelemben vett észak-balkáni térség közlekedési csomópontjává.

3. Államhatár-változás és kapcsolat-beszűkülés, 1918-1945

Az I. világháború azzal a veszéllyel járt Pécs szempontjából, hogy akár minden tekintetben „balkáni településsé válhat”. A háború végének eseményei azt a lehetőséget hordozták a város számára, hogy „kapu lehet a Kárpát-medence, avagy Csonka-Magyarország felé”. 1918 ősze és 1921 ősze között a szerb politika kísérleteket tett a város és a megszállt, kelet-nyugati irányban hosszan elnyúló térsége elszakítására, ha ez nem sikerül, akkor legalább „független köztársaság”, egy Pécs székhelyű ütköző állammá alakítására.

Baranya megye a trianoni békeszerződésben jelentős területi és népességi veszteségeket szenvedett, tehát Pécs megyeszékhelyként maga is valós vesztese volt az ország-csonkításnak. A megyében és a városban a két világháború között egységesnek volt tekinthető a megye területének visszaszerzésére irányuló akarat.

Az egyetem újbóli megtelepedése Pécssett (1923) potenciálisan magában hordta a déli kapcsolatok újraformálását az oktatás területén, de ez csak korlátozottan valósult meg az adott helyzetben. A délről érkező kisszámú hallgató döntő többsége magyar nemzetiségű volt.

A két világháború időszakban a rossz magyar-jugoszláv államközi kapcsolatok, a magyar területi revíziós igények miatti délszláv félelmek, ha nem is tették lehetetlenné a város számára a déli kapcsolatok alakítását, de megnehezítették. A szerb megszállás élménye inkább gátja volt a bizalmi alapokon nyugvó kapcsolatok formálásának. A lakosság határon átnyúló mozgását nem akadályozták meg a szomszédos államok, de szigorúan működött a határellenőrzés.

Az 1940. december 12.-dikén aláírt magyar-jugoszláv örök barátsági egyezmény csak egy tavaszt ért meg. Az örök barátsági szerződés új lehetőségeket kínált Pécs számára, de a történelmi fordulatok rövid idő alatt felszámolták az „örök” időkre szóló barátságot és jó szomszédsgai reményeket.

1941 áprilisában Magyarország belesodródott a Jugoszlávia elleni német akciókba. (A német csapatok átengedése Magyarország területén már önmagában véve is részvételt jelentett valójában.) Formálisan csak az ország szétesése után vette birtokba az 1920-ban elszakított területek nagy részét.

Az 1941 áprilisában megalakult Független Horvát Állam a belső struktúráinak formálásakor rendkívül erőteljesen érvényesítette az általa megfogalmazott, sokszor brutális nemzeti célokat és érdekeket. Az új déli szomszédokkal a közlekedési kapcsolatokat illetően viszonylag korán létrejött a megállapodás (1941. május 28.), de a két ország közötti viszony korántsem volt felhőtlennek tekintendő.

Az új szomszédsga a pécsi helyi gazdasági és politikai elit köreiben nem nyerte el a teljes szimpátiát, már csak azért sem, mert most az új állam támasztott területi „visszaköveteléseket” az országgyarapodás lázában élő Magyarországgal szemben.

Az 1943-ban megalapított Dunántúli Tudományos Intézet igazgatója, Szabó Pál Zoltán, többször kifejtette, hogy a DTI valójában egy Balkán-kutató intézet, s ennek megfelelően kereste és építette a délszláv kapcsolatokat.

Egészében véve az 1941-1945 közötti háborús időszak minden korábbinál jobban megterhelte a magyar-délszláv kapcsolatokat. A különböző fordulatok során mindkét felet megterhelő, gyakran tragikus események játszódtak le.

4. Az 1945-1948 közötti kapcsolati dilemmák

Az 1945 tavasza és 1947. február 10. között a Szövetséges Ellenőrző Bizottság fennhatósága (és szovjet megszállás) alatt álló Magyarország koalíciós kormánya és a politikai elit több csoportja egyfajta szimpátiával tekintett Jugoszláviára. 1945 után a magyarországi (különösen a kommunista) sajtóban Tito rendkívül pozitív módon jelent meg: „a jugoszláv nép kiválasztott vezére”, „a jugoszláv nép hön szeretett vezére”, a „zseniális stratégia és partizánvezér” stb. Tito megítélésében a fasiszta Németországgal szembeni küzdelem vált dominánssá. Az 1944 őszi, magyarellenes vajdasági vérengzésekről nem illet részletesen beszélni, de a közvélemény többsége tisztában volt azzal, hogy Tito „keze” a vajdasági magyarok tömeges kivégzését illetően „nem tiszta”.

A jó politikai kapcsolatok ellenére még Rákosi Mátyás is úgy látta, hogy a jugoszláv vezetés 1945 után minden területen érzékeltette, hogy ők a „győztesek”, a magyarok pedig, a „vesztesek”. A jugoszláv képviselők minden szinten, s minden kérdésben

(politikai, gazdasági, jövátéleti stb.) a győztes pozíciójából tárgyaltak a magyar képviselőkkel a kétoldalú kapcsolatokat is illetően. (A jugoszláv vezetés például elérte azt, hogy nem magyar állampolgár választott tagja legyen a magyar országgyűlésnek. Ez még Rákosinak is „közjogi gondot okozott”, de a kormányzati koalíciós partnerek tudomásul vették, hogy ha valamilyen támogatásra számítanak Tito és Jugoszlávia részéről, akkor abba az irányban is „hajlékonyak kell lenni”).

Pécs a határ közelsége, a bolgár és jugoszláv felszabadítók miatt ismét sajátos helyzetbe került. A megye és a város tudomásul vette az új szomszédságot és új barátságot, sőt a Magyar Külügyi Társaság Balkán Bizottságának rendezvényein keresztül be kívánt kapcsolódni a balkáni építési és kapcsolattartási folyamatokba. 1945-1946-ban felvetődött, hogy az egyetemen létre lehet hozni egy önálló Balkanológiai Kart, s ezt az elképzelést mind a megye, mind pedig a város és egyetem vezetése támogatta.

1946. május 11.-dikén a két fél jövátételei megállapodást kötött, melynek keretében Magyarország – a háború alatt okozott károkért - jövátételei kötelezettségét 70 millió USD-ben állapították meg.

A Magyar-Jugoszláv Társaság 1946. évi létrehozása azt a célt szolgálta, hogy a magyar társadalom viszonylag szélesebb köreiből is gyökeret verjen a kapcsolatépítés. A Társaság rendezvényeket szervezett egymás kultúrájának jobb megismerését célozva, illetve a kétoldalú kapcsolatokat elmélyítését szolgálva.

1946. szeptember 25.-dikén Jugoszlávia felvette a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal, ami az elismerésen túl azt is jelentette, hogy a két kormány között könnyebbé vált a kapcsolattartás.

Az 1947. február 10.-diki párizsi békeszerződés eldöntötte, hogy Magyarország és Jugoszlávia korábbi államhatárai nem változnak, bár mindkét félnek voltak reményei, illetve törekvései a határ módosítását illetően. A békeszerződés Magyarországot, mint vesztes felett újabb anyagi jövátételre kötelezte Jugoszláviával szemben is.

A háborús jövátétel rendezésében jelentős szerepet kaptak a pécsi szénzállítások. A jövátételei kötelezettségek teljesítésének szervezésére, részben ellenőrzésére szinte állandó jelleggel tartózkodtak jugoszláv képviselők a városban.

1947. decemberében Tito Magyarországra látogatott, (látványos fogadtatásban részesült, minden nyilvános megjelenésekor tömegek üdvözölték és éljeneztek) s ekkor írták alá a 20 évre szóló magyar-jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést, melyet a magyar országgyűlés 1948. évi IV. törvényként cikkelyezett be 1948. januárjában, s ekkor került sor a megerősítő okiratok kicserélésére is.

A szerződés az aláírás pillanatában feltehetően mindkét fél szándékait nagyrészt kifejezte, s nem egyszerűen magasztos politikai dokumentumnak szánták a két ország baráti, jószomszédi stb. kapcsolatairól. (Az aláírás pillanatában senki sem gondolta – talán Titónak lehettek sejtései – hogy a szovjet-jugoszláv kapcsolatok alapvető megromlása miatt a szerződés lényegében néhány hónapon belül értelmét veszti, oly módon megromlik majd a magyar-jugoszláv viszony is.)

5. Az államszocialista korszak vargabetűi

Sztálin és Tito között a személyes kapcsolatok már a világháború alatt feszültté váltak többször, s ez még inkább megjelent Jugoszlávia, különösen Belgrád felszabadítása (1944. október 20.) kapcsán. A feszültségek elvezettek oda, hogy a szovjet hadsereg lényegében egy „kedves felkérést kapott” Jugoszlávia elhagyására.

Tito egyértelműen szembehelyezkedett Sztálin megkérdőjelezhetetlen vezető szerepével, illetve maga és Jugoszlávia számára lényegesen nagyobb mozgásteret akart megteremteni, mint amire Sztálin hajlandó lett volna. Ugyanakkor a társadalmi,

gazdasági, politikai élet berendezésében, sőt a személyi kultuszt tekintve is Tito a legkövetkezetesebben követte a sztálini szovjet tapasztalatokat. A balkáni, illetve a Duna menti országok szocialista föderációjának megteremtése új folyamatokat indított el, egyértelműen kiváltotta Sztálin elutasítását.

A legélesebben 1948. február 8-10.-dike közötti bolgár – jugoszláv – szovjet „konföderációs konfliktuson” jelent meg, melynek során Sztálin elutasította a bolgár-jugoszláv és bármilyen más balkáni konföderáció gondolatát. Sztálin új, föderációs javaslatokat tett, melyet március 1.-sején a JKP KB utasított el.

A Kominform (melynek formálisan 1947. szeptember 30.-adikái megalakulása után a székhelye Belgrád volt) 1948. június 21.-dikén Bukarestben meghozott, (az ülésen a Jugoszláv Kommunista Párt képviselői már tudatosan nem vettek részt), majd néhány nap múlva nyilvánosságra hozott határozatai egyet jelentettek Tito és a jugoszláv modell (a titóizmus) elítélésével, de mindig hangoztatták, hogy nem a jugoszláv nép elítéléséről van szó. A bukaresti konferencián Zsdanov egyszerűen „imperialista kém”-nek nyilvánította Titót.

A magyar politikai vezetést felkészületlenül, sőt némileg zavarodottan érte az 1948-as határozat, hiszen csak néhány hónappal az előtt kötötte meg a két ország a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.

1948 nyarától az MDP különböző fórumain, majd a Társadalmi Szemlében, s végül a napilapokban is megjelent a Tájékoztató Iroda Titót elítélő határozata, illetve annak értelmezése. Rákosi Mátyás az MDP vezetője – politikai nagygyűlésen - személyesen is értékelte a viszony megromlásának kérdéseit. Rákosi minden felelősséget Titóra hárított a kapcsolatok megromlásáért.

Szinte egyik napról a másikra felszámolták a Magyar-Jugoszláv Társaság működését, sőt a Társaságban korábban elkötelezetten tevékenykedők gyanússá is váltak a „jugoszláv barátságuk miatt”. Rövid időn belül minden negatív megítélés alá esett, ami „jugoszláv” volt.

Pécs esetében a fordulat két területen jelent meg élesen:

- a határtérségben egyik napról a másikra alapvetően megváltozott a hangulat, a határt lényegében lezárták, a kapcsolattartás lehetőségeit megszüntették,
- a helyi és megyei sajtó alapvető fordulatot hajtott végre a politikai propagandában. A korábbi kapcsolatépítések és a határ közelsége miatt ez a fordulat talán még élesebb is volt az „elvárnál”.

1949. június 18.-dikán a magyar kormány felmondta Jugoszláviával az öt éves gazdasági megállapodásokat, mondván, hogy a szomszédos ország nem tesz azoknak eleget. A megállapodás felmondása kifejezetten hátrányosan érintette Pécsét, hiszen a jóvátételi kötelezettségek teljesítése miatt a város gazdasága szélesedő jugoszláv kapcsolatokkal bírt.

A Kominform 1949. november 16.-diki határozata (melyben Jugoszláviát az új világháborúra készülő agresszív imperialista hatalmak közé sorolta) tovább bonyolította a két ország közötti viszonyokat, s szinte lehetetlenné tette a normális kapcsolatok további fenntartását. A határozat lényegében a „magyar-jugoszláv államközi hidegháború” nyilvános kezdeteként is felfogható. 1949. szeptember 30.-adikán – a többi szocialista országot követve – Magyarország is felmondta a nem régen kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést Jugoszláviával. 1950-tól a két ország és a két párt viszonyát a nyílt ellenségeskedés határozta meg. A közös államhatáron napirenden voltak a kisebb katonai konfliktusok, átlövések.

Az 1949-1950. évi közigazgatási reform kialakításakor már többször utaltak arra, hogy „Jugoszlávia miatt” kell csökkenteni a határral érintkező megyék és járások számát. 1950-ben a déli határon is létrehozták a határsáv intézményét, melybe akkor 6 megye 15

járása került, mintegy 300 ezer ott élő magyar állampolgárral. Baranya megye déli járásai – különösen a szárazföldi határ mentén – szigorú ellenőrzés alá kerültek.

A határsávban még az ország többi részénél is durvábban hajtották végre a „nem kívánatos elemek” kitelepítését, a „kuláktalanítást” stb. Baranyában mintegy 2500 családot telepítettek ki a határsávból az ország belső területeibe. A délszláv lakosságra külön figyeltek a kitelepítések során.

1953. május 6.-dikán a magyar külügyminisztérium éles jegyzékben tiltakozott a jugoszláv szerveknél a határtérségben lejátszódó konfliktusok miatt. Baranya megye helyzete a Baranya-háromszögben külön figyelmet kapott.

1953. június 15.-dikén a Szovjetunió ismét felvette a diplomáciai kapcsolatokat Jugoszláviával. A diplomáciai kapcsolatok ismételt felvétele azt jelentette, hogy helyreállt a „beszélő viszony” a két ország között.

Magyarország számára ez felhívás volt arra, hogy valamilyen szinten és módon „szóba kell állnia” Jugoszláviával. 1953. július 13.-dikán a magyar kormány kormányjegyzékben javasolta a szomszédos államnak, hogy közvetlen tárgyalások révén rendezzék a határtérség konfliktusait, illetve mindkét fél tartózkodjék a konfliktusok előidézésétől.

1953. szeptember 9.-dikén magyar kezdeményezésre helyreállították a két ország között a diplomáciai kapcsolatokat. A nagykövetség megkezdte a kapcsolatok áttekintését, korábbi kisebb határ-menti konfliktusok tisztázását. 1953 őszétől a kormányközi vegyes bizottság megkezdte üléseit, s ennek egyik első eredményeként helyreállították a határképviselési rendszert is. A két határőrség rövid úton, közvetlenül is érintkezésbe léphetett egymással.

A diplomáciai kapcsolatok újbóli helyreállítása, a határrezsim normalizálása után javultak a kapcsolatok Jugoszláviával, de azonnali és teljes áttörésről még nem lehetett beszélni. Jugoszlávia nem lett „rendes szocialista ország”, de már nem számított nyíltan „ellenségnek sem”.

1954. október 14.-dikén az MDP PB határozatot hoz a Jugoszláviával kapcsolatos új szovjet törekvések és politika támogatásáról, ami egyben azt is jelenti, hogy „szégyenlősen és óvatosan” megkezdődik a magyar álláspont érdemi felülvizsgálata is.

1955. május 26.-dikán több napra szinte a teljes szovjet párt- és állami vezetés Jugoszláviába utazott, hogy látványosan hitet tegyen az új politika, az új kapcsolatok mellett. A két ország közötti kapcsolatok rendeződnek, (az államok egyenjogúsága, a szuverenitás tisztelete, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapelveit elfogadva), de nem válnak minden tekintetben felhőtlennek.

Egészében véve a két ország 1948-1955 közötti kapcsolatait sajátos módon elsősorban a nemzetközi körülmények, a Szovjetunió és Jugoszlávia szembenállása, a nemzetközi munkásmozgalom folyamatai határozták meg. A szövetségi és pártpolitikai kapcsolatok miatt a magyar politikai vezetés szinte varázstsítésre követte 1948 nyarától a különböző szovjet politikai, gazdasági, katonai stb. lépéseket.

1956. március 8.-dikán a Minisztertanács arról határozott, hogy meg szüntetni a határsávot, s belátható időn belül fel kell számolni a műszaki zárat a magyar-jugoszláv határ teljes hosszában. A folyamat lassan indult, s az ellenőrzés jelentős mértékben megmaradt.

1956. október 10.-dikén szinte a teljes magyar politikai és állami vezetés Belgrádba utazik, hogy „szentesítse” a két ország új, ismét barátinak mondott viszonyát.

Az 1948-1956 közötti időszak Pécs szempontjából alapvetően hátrányos jellegű hatásokkal bírt. A város elsősorban nem saját döntése, hanem szovjet, és országos magyar folyamatok miatt vált „vakablakká” Jugoszláviát, illetve a Balkán egészét illetően.

1956 után csak lassan konszolidálódtak az államközi viszonyok. Az elhúzódó hűvös viszony Pécs esetében azt jelentette, hogy hosszabb időre le kell mondania a déli kapcsolatok fejlesztéséről. A korszakban amúgy sem ez lett volna a domináns irány, hiszen az uránbányászat felfutása miatt a város egyértelműen a szovjet kapcsolatok építésére kényszerült.

Az 1960-as évek közepétől az államközi kapcsolatok javulni kezdtek, s ez különösen látványosan haladt a vízügyi együttműködést illetően. A Drávával kapcsolatos szabályozási, majd hajózási kérdéseket illetően.

A baranyai közoktatásban és a pécsi felsőoktatásban fokozatosan megteremtődtek a korabeli jugoszláv felfogásnak megfelelően a szerb-horvát nyelv és kisebbségi kultúra megismerésének és oktatásának lehetőségei. Pécs – Budapest mellett – a magyarországi délszláv kutatások egyik sajátos központjává vált.

1968-tól kezdve Baranya megye és Pécs lehetőségei fokozatosan megteremtődtek a határon átnyúló kapcsolatépítés lehetőségeit illetően. Baranya megye és a horvátországi Baranya, Pécs és Eszék fokozatosan tájékozódott egymás irányába, míg sor került a testvérmegyei, illetve a testvérvárosi kapcsolatok hivatalos kialakítására. Az 1970.-es évek elejétől a kétoldalú közigazgatási, társadalmi, kulturális, sport stb. fokozatos fejlődésnek indultak. A lakossági mozgásokban jugoszláv dominancia alakult ki, hiszen a magyar állampolgárok utazási lehetőségei korlátozottak voltak Jugoszláviai irányába is.

Az 1970-es évek végétől a VÁTI és a jugoszláv partnerintézet végiggondolta a közös határ területrendezési és részben területfejlesztési kérdéseit. A kapcsolatok fejlődése, a lakossági mozgások intenzívebbé válása következtében szükséges volt az infrastrukturális kapcsolódási pontok fejlesztése, új határátkelő állomások építése és megnyitása.

Az 1971-ben elfogadott tervezési-gazdasági körzet-szisztémában a dél-dunántúli körzet négy megyéje közül három (Baranya, Somogy, Zala) államhatár-mentisége okán szükségszerű kapcsolatépítési törekvéseket fogalmazott meg. Minden, a Dél-Dunántúllal kapcsolatos tervezési, fejlesztési kérdés kapcsán megjelent a jugoszláv kapcsolat ügye.

Az 1980-as évek a kétoldalú kapcsolatok fejlődése szempontjából a nagy nyitás évtizedének tekinthető, bár Tito 1980 májusában bekövetkezett halála miatt felütötte a fejét egyfajta bizonytalanság is a jövőt illetően.

A város és területközi kapcsolatokban megmaradt a hivatalos szint, sőt az Alpok-Adria Munkaközösségbe való baranyai belépés a multilaterális kapcsolatok fejlesztési lehetőségeit is kinyitotta a két terület között, valójában a lakossági mozgások mindkét irányban való tömegesedéséről beszélhetünk.

6. A rendszerváltások zaklatott időszaka

A Magyarországon 1988-1989-ben kibontakozó átalakulási, majd rendszerváltási folyamat az ország egészét részben befelé fordította, mert szembe kellett néznie korábbi fejlődési pályájával, s a kialakult helyzetet kezelnie kellett, másrészt pedig „Európa-felé” irányította, hiszen a kialakult helyzetben az európai uniós kapcsolatok értékelődtek fel.

A jugoszláv, majd az utódállami kapcsolatokat illetően nem beszélhetünk egyértelműen leértékelődésről, s ennek elsődleges oka a kialakuló és elhúzódó délszláv válság negatív következményeiben fogható meg.

A JPTE keretei között 1988-tól kezdve szervezett formában ismét megindult a Balkán-kutatás, mely elsődlegesen történeti indíttatású volt, de folyamatosan kiszélesedett.

1990-1991 jugoszláv folyamatai, a polgárháborús szituáció rövid idő alatt a kétoldalú kapcsolatok természetesnek mondható minimalizálásához vezetett. A konfliktus időszakában az egész magyar-jugoszláv határtérségben egyfajta bizonytalanság alakult ki. A drávaszabolcsi határátkelő néhány napot leszámítva folyamatosan nyitva volt

ugyan, de elsősorban a menekültek érkezése jelentette a forgalmat. Baranya és Pécs menekültbefogadó területté vált, a menekültek elemi ellátása jelentős terhet rótt a városra és a megyére egyaránt.

A szerb szabadcsapatok baranya-háromszögi uralma miatt az udvari határátkelő 1998-ig zárva maradt. Eszékkal a kapcsolattartás bizonytalanná vált, hiszen lényegében frontvárossá vált.

Horvátország függetlenné válása (annak nyilvános és rejtett magyar támogatása) és annak gyors elismerése új perspektívát nyitott a kétoldalú kapcsolatok számára. A két ország politikai elitje stratégiai partnerségről kezdett beszélni, ami a politikai és makrogazdasági kapcsolatokban meg is jelent. Jelentős magyar cégek (MOL, OTP) léptek be a horvát piacra.

1998 után a magyar-horvát viszonylatban a kapcsolatok kiszélesedő építéséről beszélhetünk. Ennek lehetősége megnyílt Pécs számára is, de a város viszonylag meggyengülve jött ki a maga rendszerváltásából, a kapcsolatok ceremoniális szintjét fenn tudta tartani, de átütő, nagy kapcsolatoffenzívára nem volt képes sem a gazdaságban, sem pedig a kultúrában.

A magyar-horvát szabadkereskedelmi megállapodás elvileg és gyakorlatilag is új perspektívát nyitott a gazdaságban a kapcsolatépítés számára. A területközi gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok felfutása megindult, de az EU tagságra való felkészülés miatt Magyarországnak fel kellett mondania a szabadkereskedelmi megállapodást.

Magyarország 2004. májusi EU csatlakozása ismét új fejezetet nyitott a város számára a kapcsolatépítést illetően. Az eddig eltelt évek alatt azt állapíthatjuk meg, hogy Pécs csak részben tudott élni az EU-tagság új lehetőségeivel déli irányba.

A Pécs 2010 EKF projekt ismét új lehetőségeket hoz a város számára, legalább kulturális tekintetben. A Déli Kulturális Övezet megfogalmazása kifejezetten előnyös a város kulturális és déli kapcsolatai szempontjából, az igazi kérdés az, hogy az EKF-et és az új lehetőségeket hogyan lesz képes Pécs kezelni.

A lehetőségek formálisan és tartalmilag is adottak egy új déli kapcsolatrendszer kiépítése tekintetében, s jelentős részben a városon múlik, hogy az új helyzetben „kiskapu, avagy nagykapu” nyílik-e dél felé, netán az EKF kudarca, s annak Pécsre háruló negatív képe egy sajátos, „új vakablak” szituációt eredményez-e a város számára, déli kapcsolatait illetően.

Összegzés

A két állam kétoldalú államközi kapcsolatai részben a belső érdekek, törekvések, részben pedig a külső, nagyhatalmi, világpolitikai stb. feltételek és hatások között alakultak mindenkor. A magyar – délszláv kapcsolatok mind a belső, mind pedig a külső meghatározottságok okán sokszor és drasztikusan változtak. A kiélezett időszakokban sajátos módon mindenkor a külső nagyhatalmi érdekek jelentek meg domináns hatótényezőként.

A magyar – jugoszláv viszony 1948 – 1955 közötti alakulásának legfőbb tapasztalata az, hogy egy szövetségi rendszer (különösen egy tudatosan centralizáltak felépített és irányított szövetség, mint amilyen 1949 januárjától a KGST, majd 1955 májusától a Varsói Szerződés volt, elemi módon korlátozza az egyes tagállamok mozgásszabadságát a kétoldalú nemzetközi kapcsolataik építését illetően.

Magyarországnak semmilyen érdeke nem fűződött a magyar-jugoszláv kapcsolatok megrontásához, az államközi és az államhatár-menti feszültségek, a háborús pszichózis kiépítéséhez. Magyarország „követő” jellegű politikát folytatott a szovjet dominanciának megfelelően.